
МЕТОДОЛОГІЯ І ТЕОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 378(477.51)

РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І НАУКИ У НІЖИНСЬКІЙ ВИЩІЙ ШКОЛІ**Коваленко Є. І.**

У статті аналізується внесок Ніжинської вищої школи у розвиток педагогічної науки й освіти. Автор виділяє чотири періоди цього процесу. I період від 1805 до 1875 рр. Цей період охоплює діяльність Гімназії вищих наук кн. Безбородька, фізико-математичного і юридичного ліцеїв. Відбувається розробка статутів Гімназії і ліцеїв, визначення мети, змісту, принципів і методів організації навчально-виховного процесу у середній і вищій школі. Акцентується увага на педагогічних поглядах І. С. Орлая.

II період – з 1875 до 1920 рр. – існування історико-філологічного інституту. Проаналізовано підготовку вчителів історії та словесності, розкрито внесок у педагогічну науку його викладачів та випускників, зокрема М. О. Лавровського, О. Ф. Музиченка, М. Ф. Даденкова, М. І. Демкова.

III період – з 1920 до 1991 року – радянський період. В цей час було реорганізовано історико-філологічний інститут у науково-дослідний (1920–1921), в інститут народної освіти (1921–1930), інститут соціального виховання (1930–1933) і з 1933 – у педагогічний інститут. Кафедра педагогіки була створена у 1922 році. Автор показує її вплив на розвиток педагогічної освіти. Окремо проаналізовано діяльність кафедри в довоєнний та післявоєнний періоди. Представлено також найвидатніших випускників цього періоду (Т. Ф. Бугайко, Є. К. Касьяненко, І. А. Коровай, О. В. Тканко, М. І. Бурда, А. П. Грищенко, С. В. Кириленко).

IV період – з 1991 по теперішній час: зміна статусу – від педагогічного інституту до класичного університету. Автор детально аналізує діяльність кафедри педагогіки в цей час: виконання комплексних наукових тем "Шляхи вдосконалення педагогічної майстерності вчителя" та "Розвиток педагогічної думки та освіти в Україні у ХІХ –ХХІ ст."; видання навчальних посібників для середньої школи та університету, підготовка дисертаційних робіт, становлення та розвиток історико-педагогічної наукової школи, проведення науково-практичних конференцій міжнародного та всеукраїнського рівнів, встановлення наукових зв'язків з установами НАПН України, вишами України та зарубіжжя.

Ключові слова: Ніжинська вища школа, кафедра педагогіки, періоди розвитку Ніжинської вищої школи, педагогічна наука, педагогічна освіта.

В статье анализируется вклад Нежинской высшей школы в развитие педагогической науки и образования. Автор в этом процессе выделяет четыре периода: I период – от 1805 по 1875 г. (деятельность Гимназии высших наук кн. Безбородка, физико-математического и юридического лицеев); II период – с 1875 по 1920 г. – существование историко-филологического института; III период – 1920–1991 годы – советский период (наочно-исследовательский институт (1920–1921), институт народного образования (1921–1930), институт социального воспитания (1930–1933) и с 1933 – педагогический институт; IV период – с 1991 по н. в. Автор детально анализирует деятельность кафедры педагогической науки: выполнение комплексных научных тем, издание учебной литературы, становление и развитие историко-педагогической научной школы, установление научных связей с учреждениями НАПН Украины, вузами Украины и зарубежья.

Ключевые слова: Нежинская высшая школа, кафедра педагогической науки, периоды развития Нежинской высшей школы, педагогическая наука, педагогическое образование.

The contribution of Nizhyn Higher School to the development of pedagogical science is analyzed in the article. The author distinguishes four periods of this process. The first period is from 1805 to 1875. It covers the activity of Count Bezborodko's Gymnasium of Higher sciences, Physical and Mathematical and Law Lyceums. Elaboration of the Gymnasium's and Lyceums' Charters and determination of the aims, content and methods of teaching and upbringing in secondary and higher schools took place. Attention is drawn to the pedagogical views of I. C. Orlay.

The second period (1875–1920) covers the activity of the Institute of History and Philology. The author analyzes training of teachers of history and language and the contribution of its lecturers and graduates to the pedagogical science (M. O. Lavrovsky, O. F. Muzychenko, M. F. Dadenkov, M. I. Demkov).

The third period (1920–1991) – the Soviet period. During this time the Institute of History and Philology was reorganized into a research institute (1920–1921), then into an institute of public education (1921–1930), into an institute of social education (1930–1933), and since 1933 – into a pedagogical institute. The department of pedagogy was established in 1922. The author shows its impact on the development of pedagogical education. The activities of the department in the pre-war and post-war periods are also analyzed. The most prominent graduates of this period were T. F. Bugaiko, Y. K. Kasianenko, I. A. Korovay, O. V. Tkanko, M. I. Burda, A. P. Gryschenko, S. V. Kyrylenko.

The fourth period (from 1991 to the present time). The pedagogical institute is transformed into a classical university. The author minutely analyzes the activity of the pedagogical department in this period: implementation of integrated research themes "Ways of Improving Pedagogical Mastery of Teachers" and "The Development of Pedagogical Ideas and Education in Ukraine in the 19th–20th"; publication of textbooks for secondary school and university; preparation of dissertations; establishment and development of the scientific school of the history of pedagogy; organization of international and all-Ukrainian theoretical and practical conferences; establishment of scientific cooperation with institutions of the NAPS of Ukraine, higher educational institutions of Ukraine and foreign countries.

Key words: Nizhyn Higher School, Department of Pedagogy, periods of development of Nizhyn Higher School, pedagogical science, pedagogical education.

95-річчю кафедри педагогіки присвячується

Кафедра педагогіки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя у 2017 році відзначає свій 95-річний ювілей. Вона має значний науковий доробок та традиції в підготовці фахівців для освітянської ниви, започатковані ще в Гімназії вищих наук кн. Безбородька.

До аналізу різних аспектів діяльності Ніжинської вищої школи зверталися науковці М. Ф. Даденков, Н. М. Дем'яненко, Н. М. Демченко, І. І. Доброскок, І. І. Киричок, Є. І. Коваленко, В. Ф. Кондрашов, І. П. Костенко, О. Д. Королевич, О. А. Лавриненко, М. А. Лескевич, О. М. Морозов, А. М. Острянюк, І. І. Пенський, Т. Д. Пінчук, В. І. Симоненко, Г. В. Самойленко та О. Г. Самойленко, О. В. Самойленко, Н. О. Ярмак.

Проте цілісного висвітлення розвитку педагогічної освіти і науки у Ніжинській вищій школі практично немає. Більшість публікацій стосуються аналізу діяльності історико-філологічного інституту або внеску у педагогічну освіту окремих персоналій. У фундаментальній праці Самойленка Г. В. і Самойленка О. Г. "Ніжинська вища школа: сторінки історії" розкрито внесок практично усіх кафедр університету, особливу увагу акцентовано на розвитку філологічної та історичної шкіл. Ми ставимо за мету виокремити внесок Ніжинської вищої школи саме у розвиток педагогічної освіти і науки.

Ніжинська вища школа має понад 200-літню історію від дня заснування, і варто зазначити, що упродовж всього свого існування вона мала значний вплив на освітянську галузь країни. У цьому процесі ми виділяємо декілька періодів: I – 1805–1875, який об'єднав три заклади: Гімназію вищих наук кн. Безбородька, фізико-математичний та юридичний ліцеї; II – 1875–1920 – існування історико-філологічного (педагогічного) інституту; III – 1920–1991 – радянський період, який має два підпе-

ріоди: довоєнний період (1920–1941); і – післявоєнний (1943–1991); IV – період відродження і розвитку педагогічної науки в роки незалежності України (з 1991 – по т. ч.).

Охарактеризуємо ці періоди.

I. 1805–1875. Ніжинська вища школа, започаткована князем Безбородьком як Гімназія вищих наук (1805) розпочала своє існування в той час, коли діяв "Статут університетів" 1804 року, згідно якого вищий навчальний заклад ставав центром наукової і науково-методичної роботи і на університети (а Гімназія відносилась до закладів університетського типу) покладалося навчально-методичне забезпечення і вищої школи і гімназій. І хоча ні Гімназія вищих наук кн. Безбородька, на створені на її базі фізико-математичний (1832) і юридичний (1840) ліцеї не були педагогічними закладами, не готувала вчителів, і педагогічні дисципліни в них не викладалися, проте викладачі працювали над проблемами навчання і виховання молоді, визначенням основних підходів до змісту, принципів, організаційних форм і методів організації навчально-виховного процесу, методикою викладання окремих дисциплін. Значна частина випускників цих закладів займалася педагогічною діяльністю. Суттєвий внесок в розробку питань освіти зробив перший директор Гімназії вищих наук кн. Безбородька І. С. Орлай, науковий доробок якого ґрунтовно дослідила І. І. Доброскок [3]. Заступивши на посаду, він одразу взявся за влаштування Гімназії в усіх аспектах, і перш за все в навчально-виховному відношенні. Свої прогресивні погляди на освіту і виховання І. С. Орлай виклав у розробленому ним Статуті Гімназії вищих наук кн. Безбородька та у статтях "Мнение о преобразовании училищ в России", "О необходимости обучаться преимущественно отечественному языку и нечто об обучении языкам иностранным". Як педагог він засуджував хаотичний стан освіти в Росії, її становість, обстоював думку запровадження загальної освіти для всіх верств населення, запропонував ліквідувати привілейовані навчальні заклади в Російській імперії та назвав їх "інквізиторськими". Саме І. С. Орлай добивається дозволу на збільшення у Гімназії кількості "вольноприходящих воспитанников", що дозволяло отримати освіту юнаком недворянського походження. Завдяки І. С. Орлаю Гімназія перетворилася на напіввідкритий навчальний заклад.

Особливо багато уваги І.С.Орлай приділяв організації навчального процесу, методиці викладання окремих дисциплін. Основою шкільної освіти вважав громадянське виховання на основі ідеї народності, значну увагу приділяв релігійному вихованню гімназистів, висловлював цінні думки щодо розвитку вищих навчальних закладів. Складовою його педагогічних поглядів були ідеї гармонійного розвитку, активізації учнів у процесі навчання, обґрунтування ролі наступності й природовідповідності у вихованні і навчанні. Активна педагогічна діяльність І.С.Орлая сприяла розвитку змісту і методів навчання у вітчизняних навчальних закладах.

II період – 1875–1920. Більш глибока розробка проблем педагогіки починається з часу заснування Ніжинського історико-філологічного інституту (1875). Цей заклад вже спеціально готував вчителів для середньої школи (гімназій) з стародавніх мов (латини і грецької), історії, російської словесності. З цього часу в стінах Історико-філологічного інституту розгортається педагогічна творчість викладачів і студентів, яку об'єднував директор інституту Микола Олександрович Лавровський. Він викладав педагогіку. За його ініціативи і керівництва при інституті була створена зразкова гімназія. Гімназія і Інститут складали єдиний навчально-методичний комплекс. Професори інституту працювали в гімназії, на базі гімназії організувалася педагогічна практика студентів. Виш став своєрідною педагогічною лабораторією, в якій відпрацьовувалися зміст, форми і методи підготовки вчителів. У 1875 році поряд з іншими дисциплінами викладалися психологія, логіка, історія філософії як складові філософії і окремо педагогіка і дидактика. А вже через кілька років – окремо читалася історія педагогіки. З 1907–1908 навчального року ще додається курс морального виховання, історія пізнання. Студенти залучалися до написання наукових робіт на педагогічні теми.

Велике науково-педагогічне значення мало заснування в Інституті, починаючи з 1877–1878 навчального року "Известий историко-филологического института", першим редактором якого був відомий учений-психолог М. Я. Грот, а також заснування у 1894 році "Історико-філологічного товариства". Окремий відділ його зібрань

складали педагогічні проблеми. На публічних читаннях, на засіданнях товариства аналізувався стан освіти й педагогічної науки в Росії в різні періоди, а також теорія і практика зарубіжної школи, зокрема такі теми: "Розвиток мислення і мови у дітей", "Я. А. Коменський і його педагогічні ідеї", "Сучасні методи викладання у школах Заходу". До найбільш вагомих за змістом і об'ємом педагогічних праць, створених у Ніжинському історико-філологічному інституті і опублікованих у його "Известиях" та збірниках праць історико-філологічного товариства, належать праці М. Я. Грота "Психологія почуттів в її історії та головних основах", Н. С. Скворцова "Історія нашої учбової справи", І. В. Добіаша "Про умови успішного ведення уроку по читанню стародавніх авторів".

Найвидатнішими випускниками-педагогами цього періоду були професор Олександр Федорович Музиченко та Микола Федорович Даденков, Микола Іванович Демков.

О. Ф. Музиченко певний час працював у Ніжинському історико-філологічному інституті (1908–1910), згодом директором педагогічного музею України (1912–1914), членом Міністерства освіти УНР (1917–1929), директором експериментальної школи № 43 м. Києва, професором Київського Інституту народної освіти (1920–1937), залишив значний педагогічний доробок, серед його праць варто назвати "Сучасні педагогічні течії в Західній Європі та Америці", "На шляху до демократизації школи", "Сучасне гербаріанство", "Реформа школи чи шкільна реформація", "Питання про єдину школу на Україні", "Теорія та практика в єдиній трудовій школі", "Монізм і школа", "Реформа жіночої освіти в Німеччині та питання про сумісне навчання", "Що таке педагогіка і чого вона навчає", "Проблеми комплексності в Германії та у нас", "Культура народу, світогляд дитини та комплексність" та інші. Науково-педагогічна діяльність О. Ф. Музиченка проаналізована у дисертаційному дослідженні аспірантки кафедри Н. О. Ярмач [7].

Микола Федорович Даденков (випускник 1910) – відомий український педагог, історик педагогіки, методист, вся діяльність якого пов'язана з підготовкою педагогічних кадрів. З 1925 по 1941 рр. – завідувач кафедри педагогіки у Ніжинському Інституті соціального виховання, (з 1932 р – педагогічного інституту). В 1927–1944 роки – викладач на вищих педагогічних курсах в Києві, професор Дніпропетровського, Ніжинського, Київського, Кутаїського педінститутів. Серед його праць слід особливо виділити підготовлений перший україномовний підручник "Історія педагогіки", а також праці "Новий педагогічний напрям в Німеччині", "Малювання як засіб наочності". "Життя, діяльність і педагогічні ідеї А. С. Макаренка" (1949), якою започаткував макаренкознавство як науковий напрям. У своїх історико-педагогічних працях учений розширює діапазон досліджень історії національної школи та освіти, прагне позбутися надмірної ідеологізації у висвітленні цих процесів.

Демков Михайло Іванович, випускник гімназії при історико-філологічному інституті, відомий учений, автор 3-х томної Історії педагогіки, все життя присвятив підготовці педагогічних кадрів. Його внесок у розвиток педагогічної освіти дослідила Н. І. Белкіна, викладач кафедри педагогіки НДУ імені Миколи Гоголя [1].

Після встановлення радянської влади історико-філологічний інститут кн. Безбородька завершив своє існування. За цей час ним було здійснено 39 випусків, підготовлено 667 вчителів для середньої школи [6, с. 204]. Він залишився в історії України як визначний науковий і культурно-освітній центр з філологічною, історичною та педагогічною школами. Навічно увійшли в історію ті, хто тут навчався, формувався як майбутній учений, культурний чи освітній діяч. Поряд із славетними вченими – академіком, основоположником білорусознавства Ю. Ф. Карським, видатним славістом, академіком М. С. Державіним, членами-кореспондентами АН В. І. Рєзановим, М. С. Кириченком, М. Н. Петровським та іншими ціла плеяда вчених-педагогів, психологів – М. Я. Грот, М. Ф. Даденков І. П. Козловський, М. О. Лавровський, В. І. Ляскоронський, О. Ф. Музиченко, С. І. Никонов, П. В. Тихомиров та інші професори вишу, які зробили вагомий внесок в теорію і практику навчання і виховання учнівської і студентської молоді, своїм власним життям демонстрували майбутнім вчителям натхненне ставлення до педагогічної діяльності [6].

III – радянський період. У Ніжинському науково-педагогічному інституті (червень 1920 – червень 1921 рр.), а з 1921 року – Інституті народної освіти було відкрито два

факультети: гуманітарний з відділами соціально-політичних наук; історичних наук; української мови та літератури та російської мови та літератури і 2) педагогічний у складі відділів: дошкільного; шкільного і позашкільного (політосвіти). Фізико-математичний та природничий факультети планувалося відкрити в процесі розвитку вишу.

З утворенням Інституту народної освіти переглядається зміст педагогічної освіти. Відкрилися факультети: соціального виховання (з чотирма відділами: підготовка вчителів історії та суспільствознавства, мови і літератури, математики, природознавства) та професійної освіти з відділами: літературний, лінгвістичний, соціально-економічний. Останній готував фахівців високої кваліфікації для середніх і вищих навчальних закладів, проте у 1922 році факультет професійної освіти було закрито.

В Україні в цей час інтенсивно розвивається експериментальна педагогіка і психологія, ведуться пошуки нових форм і методів роботи. У вересні 1922 році в Інституті була заснована кафедра теорії і практики соціального виховання (керівник проф. В. О. Заболотський) та педології (з вакансією керівника), на базі кафедри теорії і практики соціального виховання у 1925 році були виділені секції педагогіки і психології, а згодом і самостійні кафедри – педагогіки (очолив професор І. М. Забарний), педології (професор А. М. Рябко), дидактики та політехнізму (професор М. Ф. Даденков). Із 14 кафедр інституту – три були психолого-педагогічні.

З 1924 року починають видаватися "Записки Ніжинського інституту народної освіти" (за редакцією професора В. І. Резанова). Це був єдиний в Україні виш, який щороку систематично видавав свої наукові записки протягом 10 років. На сторінках часопису друкувалися і педагогічні роботи, присвячені дидактиці (наприклад, стаття С. М. Никонова про екскурсійний метод і нову школу). Професор М. Ф. Даденков опублікував статті, присвячені аналізу досвіду зарубіжної педагогіки і школи, історії Ніжинської вищої школи, окремі автори розглядали проблеми обстеження обдарованості дітей тощо. В довоєнний період виш змінював назву: з 1930 по 1933 роки – Інститут соціального виховання, а з 1933 року – Педагогічний інститут. У 1939 році – присвоєно ім'я М. В. Гоголя.

Славну сторінку в історію Ніжинської вищої школи вписала науково-дослідна кафедра (створена у 1922 році), яка об'єднала вчених різних напрямків (керівник проф. В. І. Резанов), готувала наукові кадри через аспірантуру. За шість років (1924–1930) аспірантуру закінчили 24 аспіранта, більшість яких залишилися в інституті. В нових умовах у 1930 році науково-дослідну кафедру закрили.

Ніжинський педагогічний інститут готував високо кваліфікаційні кадри для загальноосвітньої школи. За 22 довоєнні роки інститут випустив 5985 вчителів [6]. Серед випускників довоєнного часу слід назвати передусім Бугайко Тетяну Федорівну, відомого українського педагога (методиста та літературознавця), наукового і громадського діяча, заслуженого вчителя України, першої в Україні жінки – доктора педагогічних наук (1957), професора (1958), нагородженої орденом Леніна та багатьма медалями, автора понад 200 праць, серед яких "Методика викладання української літератури у 5–7 класах", "Методика викладання української літератури у 8–10 класах", "Українська література в середній школі. Курс методики", "Майстерність вчителя словесності". Сьогодні в університеті щорічно проводяться Бугайківські читання, на яких творчо розвиваються її ідеї.

Багато вихованців інституту стали заслуженими вчителями республіки, відомими вченими, громадськими діячами, викладачами інституту. Серед них – професор – історик, Герой Радянського Союзу О. В. Тканко, історики, Герої Радянського Союзу І. М. Мороз та Ф. Т. Ялович, вчитель, дитячий письменник, Герой Радянського Союзу Юрій Збанацький та ін. Ґрунтовна підготовка випусків принесла Ніжинському педагогічному інституту ім. М. В. Гоголя добру славу та засвідчила, що навчальний заклад і в складних умовах зберігав і примножував традиції, сформовані у попередні роки.

У повоєнний період, починаючи з 1949 року, поновлюється видання наукових записок. Майже в кожному томі публікуються статті психолого-педагогічного змісту, а 8-й том за 1956 рік був повністю присвячений педагогічним проблемам, зокрема обговоренню проекту закону "Про зв'язок школи з життям". У цей період встановлюються наукові зв'язки з науково-дослідними інститутами педагогіки та психології України. Викладачі вишу розпочинають працювати над дисертаційними досліджен-

нями. На присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук захистили дисертації Т. Д. Пінчук, М. М. Фіцула, Д. Д. Герасименко, М. Г. Кищенко, О. Я. Ростовський, О. Я. Близнюк, Л. С. Панова, Н. М. Жилко. Кафедрою педагогіки в повоєнні роки керували М. І. Левченко, І. І. Пеньський, М. А. Лескевич, М. М. Фіцула, Ю. І. Чернов.

Більш різноманітними й результативними в цей час стали зв'язки кафедри педагогіки зі школами. До ефективних форм належали: організація і проведення різноманітних семінарів учителів-предметників, класних керівників, голів предметних комісій, директорів шкіл та їх заступників, участь викладачів у роботі місячних обласних і республіканських курсів поглибленої перепідготовки учителів в університеті педагогічних знань. Слід зазначити плідну роботу доцента кафедри педагогіки Т. Д. Пінчук, автора книг "Значення схематичного малюнку у формуванні понять молодшими школярами на уроках читання", "Етичні взаємини вчителів та учнів", "Все життя улюбленої справи: З досвіду Героя Соціалістичної Праці І. А. Коровая". Науковці кафедри педагогіки і психології інституту багато уваги приділяли вивченню передового педагогічного досвіду Фурснянської середньої школи і СШ № 1 м. Ніжина. Результати цієї роботи було узагальнено в монографії, виданій у видавництві "Радянська школа" за загальною редакцією доцента В. І. Помагайби.

У цей період була сформована знана в Україні методична школа навчання іноземної мови факультету іноземних мов доцентами О. Я. Близнюком, Л. С. Пановою, Н. М. Жилко, підготовлені посібники з методики навчання іноземної мови студентів, що забезпечило якісну підготовку вчителів для загальноосвітньої школи.

Велика робота в інституті ведеться з удосконалення професійно-педагогічної підготовки студентів як майбутніх учителів: при інституті спільно з органами освіти міста й області створено факультет майбутнього вчителя, метою якого було поглиблення професійної орієнтації молоді на педагогічні професії, відбір на педагогічні спеціальності молоді, яка має схильності і здібності до педагогічної діяльності; широке залучення практичних вчителів до керівництва практикою студентів шляхом створення філіалів кафедри педагогіки безпосередньо у базових школах. У виші діяв факультет громадських професій, який давав можливість кожному студентові підготуватися до позакласної роботи з учнями. Широкою популярністю користувалися студентські педагогічні клуби макаренківців (керівник О. Л. Богма) та "Данко" (керівник – С. О. Борисюк), які проводили велику змістовну роботу з важкими підлітками за місцем проживання.

Виші пишався своїми випускниками. Двом випускникам інституту – вчителям Є. К. Касьяненко та І. А. Коровою присвоєно звання Герой Соціалістичної Праці, а звання Заслуженого вчителя УРСР – Д. Ф. Залеському, В. Є. Михайленко, О. С. Закусин, А. Ф. Гайовому, Є. Г. Усенко, І. І. Левченко, В. Є. Смолоник, М. І. Верьовці, І. К. Гаркун, Є. С. Щербаковій, Л. В. Пилипчик, І. Т. Федоренко, Г. А. Білану, М. В. Данько, Т. І. Кончі, М. Я. Міхель, О. А. Шам, І. Я. Павловському, М. А. Мишастому, Т. А. Марченко, Т. Г. Кобернюк, В. О. Бортнику, Н. М. Кроніковській, В. Г. Кривошей, К. Г. Аврменко, Л. Н. Заревні, Т. Ю. Поліщук, Т. Ф. Романчук. Сотні вчителів нагороджені знаком МОН України "Відмінник народної освіти України".

IV період – період відродження і розвитку педагогічної освіти і науки в роки незалежності України. Цей період став особливо плідним для розвитку педагогічної науки у Ніжинській вищій школі. В цей період на кафедру педагогіки прийшли випускники Київського педагогічного інституту імені М. Горького (нині – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова), педагоги-дослідники – А. І. Конончук, С. І. Борисюк, Л. О. Дубровська, В. Л. Дубровський, Н. П. Пихтіна, С. В. Васюковська, А. В. Василюк. Поповнилася кафедра і власниками випускниками інституту, відмінниками навчання, що виявили здібності до науково-дослідної роботи в галузі педагогіки, і які мали стаж роботи вчителем – Н. І. Яковець, В. М. Благинін, Н. І. Белкіна, О. М. Заніна, Н. М. Сухоєєва, Н. О. Падун, Н. М. Стрельнікова, О. М. Ковальчук, В. М. Солова, С. В. Тезікова. З 1992 по 1997 рік на кафедрі працював заслужений вчитель України, професор П. М. Щербань.

Кафедру педагогіки з 1988 року й до теперішнього часу очолює доцент, з 2003 року – професор Є. І. Коваленко. Починаючи з 1994 року від кафедри педагогіки відокремлюється кафедра педагогічної майстерності, керівником якої було обрано доцента Н. І. Яковець, а з часом з розвитком нових спеціальностей

відбувалося подальше розгалуження шляхом утворення нових педагогічних кафедр – кафедри соціальної педагогіки (яку до 2008 року очолювала доцент Н. М. Суховєєва, (нині – професор М. Г. Криловець) і кафедру дошкільної освіти, завідувач – доцент Н. П. Пихтіна (тепер – професор О. Л. Кононко). У 2009 році відбулося об'єднання кафедри педагогіки і педагогічної майстерності і створення єдиної кафедри педагогіки.

За цей час кафедрі педагогіки вдалося згуртувати колектив та утвердити авторитет кафедри не лише у виші, а й в Україні.

Кафедра працює над темою "Шляхи вдосконалення педагогічної майстерності вчителя". Ця проблема обговорювалася на Всеукраїнських науково-практичних конференціях, проведених спільно кафедрою педагогіки з науковими установами НАПН України. З період з 2001 до 2006 роки кафедрами педагогіки та педагогічної майстерності під керівництвом академіка, доктора філософських наук, професора І. А. Зязюна виконувалися держбюджетні теми: "Модель ступеневої підготовки педагогічних кадрів" та "Зміст і технології підготовки педагогічних кадрів в умовах педагогічного університету". У процесі виконання цих тем зусилля спеціалістів вищої кваліфікації в галузі освіти були зосереджені на виробленні моделі організації професійно-педагогічної підготовки вчителя в умовах ступеневої підготовки та її впровадження у навчальний процес, наукові дослідження і систему управління університетською педагогічною освітою. Результатом виконання цих наукових проектів стало визначення нових теоретико-методологічних підходів до проблеми ступеневої підготовки педагогічних кадрів; розроблено й апробовано нові навчальні плани і програми з дисциплін психолого-педагогічного циклу для ступеневої підготовки педагогічних кадрів; підготовлено та впроваджено нові україномовні посібники та методичні розробки з дисциплін педагогічного циклу, побудовані у відповідності до інноваційних (у т. ч. інформаційних) технологій; підготовлено і впроваджено програми наскрізної педагогічної практики у відповідності зі ступеневою підготовкою педагогічних кадрів для усіх педагогічних спеціальностей Ніжинського університету; опубліковано матеріали дослідження в наукових статтях.

Проблемі вдосконалення професійно-педагогічної підготовки вчителя присвячені й дисертаційні дослідження, що виконані (або ще виконуються) на кафедрі педагогіки під керівництвом проф. Є. І. Коваленко: Г. С. Адамів "Формування пізнавальної самостійності у студентів педагогічного коледжу"; Н. В. Білоусової "Формування у молодших підлітків потреби у самовдосконаленні"; О. М. Кочерги "Формування соціальної відповідальності у студентів педагогічного коледжу"; С. Д. Булавенко "Формування економічної культури в учнів основної та старшої школи"; Л. І. Ткаченко "Формування критичного мислення у студентів педагогічного коледжу в процесі професійної підготовки".

Викладачами кафедри проводиться велика робота з підготовки навчально-методичної літератури: підготовлено понад 20 навчальних посібників з грифом МОН України, серед них "Сімейно-родинна енциклопедія" (за ред. акад. Ф. С. Арвата, проф. П. М. Щербаня, проф. Є. І. Коваленко); "Довідник класного керівника", "Методика роботи в літньому оздоровчому таборі", "Орієнтовний зміст виховання в національній школі", "Культура спілкування", "Історія зарубіжної педагогіки: хрестоматія", "Енциклопедія батьківства: посібник із сімейного виховання" (заг. ред. Є. І. Коваленко), "Екологічне виховання учнів" (авт. кол. заг. ред проф. П. М. Щербаня), "Педагогічне спілкування в діяльності вчителя (доц. І. І. Киричок), "Педагогіка табірної зміни" (ст. викл. В. М. Солова), "Літо скликає друзів" (ст. викл. М. О. Шевчук), "Виховні аспекти педагогічної діяльності в сучасній школі" (доц. Л. О. Дубровська та ін.), "Методика музичного виховання дошкільників" (доц. Ю. Г. Новгородська), "Табір з денним перебуванням дітей: виховання і відпочинок" (доц. Л. О. Дубровська, В. Л. Дубровський, О. С. Філоненко заг. ред. Є. І. Коваленко), "Проект: рух вперед" (доц. М. О. Шевчук), "Проектні технології у виховній діяльності" (доц. М. О. Шевчук), "Методика роботи в оздоровчому таборі" (Л. О. Дубровська, В. Л. Дубровський, О. С. Філоненко заг. ред. Є. І. Коваленко) та ін.

До розробки шляхів формування педагогічної майстерності вчителів та розвитку творчості учнів у різних видах діяльності викладачі кафедри залучають і студентів шляхом підготовки ними курсових, дипломних і магістерських робіт.

Кафедра випускає збірник праць молодих науковців "Педагогічний альманах", в якому студенти, аспіранти публікують результати своїх досліджень. Здійснено 5 випусків. За редакцією і співавторством Є. І. Коваленко підготовлені зі студентами-дипломниками навчально-методичні праці: "Методичні рекомендації з організації позакласної роботи з математики у 5–9 класах загальноосвітньої школи" (НДПІ, 1989 (Н. Г. Кавязіна, співавт. В. Г. Опанасенко), "Методичні рекомендації з позакласної роботи з географії у 5–10 класах" / К. : Укрвузполіграф, 1992 (Л. О. Мартиненко, співавт. М. Г. Криловець); "Ігри на уроках історії : методичний посібник" / Н. Г. Кравченко, спільно з О. А. Лавриненко. – Ніжин : НДУ, 2005 – 6,3 др. а.); "Цікава математика : методичний посібник для студентів-практикантів" / І. П. Краснобока, співавт. Н. І. Яковець. – Ніжин : НДУ, 2003. – 9,2 др. а.); "Позакласна робота з математики : методичний посібник" (О. В. Опанасенко, Н. І. Немерицька. – Ніжин : НДУ, 2007. – 4,2 др. а.).

В роки незалежності на кафедрі педагогіки сформувалася історико-педагогічна школа, яка працює над проблемою "Розвиток освіти і педагогічної думки України у ХІХ–ХХІ століттях" (керівник проф. Є. І. Коваленко). Чільне місце в її роботі належить дослідженню педагогічної спадщини Софії Русової: захищено дві кандидатські дисертації: "Освітня діяльність і педагогічні погляди С. Русової" (І. М. Пінчук) та "Проблеми дидактики в педагогічній спадщині С. Русової" (О. М. Таран); видано 4-книги "Софія Русова. Вибрані педагогічні твори" (Київ, Чернігів), монографію "Освітня діяльність і педагогічні погляди С. Русової", спільно з Державною педагогічною бібліотекою імені В. О. Сухомлинського підготовлено Бібліографічний покажчик "Софія Русова – видатний педагог, державний і громадський діяч", опубліковано понад 40 статей у фахових виданнях, в яких аналізуються різні аспекти педагогічної спадщини Софії Русової, проведено дві Всеукраїнські конференції "Спадщина Софії Русової в контексті сучасності" і видано збірники матеріалів конференцій.

Дисертаційні дослідження історико-педагогічної тематики виконали викладачі кафедри: Н. М. Демченко "Гуманітарна освіта в рецепції славистів Лівобережної України (друга половина ХІХ – початок ХХ століття)", Л. О. Дубровська "Педагогічна думка України ХVІІІ–ХІХст. про значення індивідуального підходу у формуванні особистості дитини", І. І. Киричок "Професійно-педагогічна підготовка вчителів у Ніжинському історико-філологічному інституті (1875–1917 рр.)", С. І. Самаріна "Проблема дисципліни учнів в історії шкільної освіти України (друга половина ХІХ – початок ХХ століття)", Н. О. Падун "Зміст та форми організації навчально-виховного процесу в професійно-технічних закладах України (1929–1940)", "Розвиток підпільної освіти та педагогічної думки в Польщі (1939–1944 рр.)" (О. В. Давиденко), "Науково-педагогічна спадщина Миколи Грунтіва" (Н. Є. Шугалій).

Під керівництвом проф. Є. І. Коваленко виконано 14 кандидатських дисертацій історико-педагогічного змісту: "Освітня діяльність і педагогічні погляди М. І. Демкова (1859–1939)" (Н. І. Белкіна), "Розвиток ідей В. О. Сухомлинського з формування творчої особистості школяра в педагогічній теорії і практиці сучасної школи" (Ю. Г. Новгородська); "Ідеї вільного виховання в реформаторській педагогіці кінця ХІХ – першої третини ХХ століття" (О. А. Барило); "Проблеми організації клубної роботи з учнівською молоддю в педагогічній теорії й практиці України" (1917–1931 рр.) (Н. С. Останіна); "Проблеми соціалізації дітей і учнівської молоді в педагогічній теорії і практиці України у 20-ті роки ХХ ст. (Р. Г. Новгородський), "Розвиток гімназійної освіти в Чернігівській губернії (ХІХ – початок ХХ ст.)" (О. В. Самойленко); "Підготовка фахівців-юристів у коледжах США" (О. В. Михайленко), "Вплив культурних традицій на виховання в японській сім'ї" (Н. Б. Зброєва), "Науково-педагогічна діяльність О. Ф. Музиченка" (Н. О. Ярмач); "Проблема формування лідерських якостей майбутніх учителів в педагогіці США" (О. В. Пономаренко); "Підготовка майбутніх учителів до роботи в літніх оздоровчих таборах в педагогічній практиці України (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.)" (О. С. Філоненко); продовжується дослідження таких тем: "Педагогічні ідеї Ф.Фребеля та їх вплив на українське дошкілля" (Т. А. Ключнікова); "Становлення і розвиток хореографічної освіти в Україні (ХХ ст.)" (В. В. Вишнева); "Підготовка майбутніх вчителів до правового виховання учнівської молоді в педагогіці України у другій половині ХХ століття" (Р. Ю. Клунко). Підготовлено низку посібників з історії педагогіки.

За ініціативою кафедри спільно з науковими установами АПН України проведено 17 науково-практичних міжнародних і всеукраїнських конференцій, з них "Розвиток школи і педагогічної думки в Україні", присвяченої 1000-літтю першої школи в Україні (1998), "Освіта й виховання в Польщі й Україні (XIX–XX ст.)" спільно з Люблінським університетом ім. М. Кюрі-Склодовської (Польща) (1999); "Інновації у вищій освіті" у співдружності з університетом Айова (США), в якій взяли участь понад 100 освітян з країн Європи, США, Африки, Азії, Австралії тощо (2003); "Інновації у вищій освіті" (Ніжин – 2004, 2005, 2007); "Шляхи вдосконалення професійно-педагогічної підготовки вчителя в умовах перебудови вищої і середньої школи" (Ніжин, 1990); "Вдосконалення роботи по орієнтації молоді на педагогічні професії" (Ніжин, 1991); "Соціалізація особистості як проблема національної освіти" (Ніжин, 1993); "Шляхи підвищення пізнавальної активності студентів вищого педагогічного закладу" (Ніжин, 1999); "Сучасні педагогічні технології у вищих закладах освіти" (Ніжин, 2000); "Професіоналізм педагогічних кадрів: сучасні підходи, концепції, досвід" (Ніжин, 2002); "Стратегії управління закладами освіти в умовах формування інформаційного суспільства" (2005); "Проблема формування "нової людини" в педагогічній думці України у XIX столітті (К. Ушинський, С. Русова, М. Корф, М. Демков та ін.)" (2014), "Педагогічна спадщина Софії Русової у контексті сучасності" (2011 р., 2016), "Початкова освіта: історія, проблеми, перспективи" (2016), "Педагогічна освіта на зламі століть: досвід минулого – погляд у майбутнє" (2017). Видано збірники матеріалів науково-практичних конференцій.

При кафедрі з 1996 року діє аспірантура. За період її існування підготовлено і захищено 54 дисертації (проф. Є. І. Коваленко – 19; проф. Ростовський – 14; доц. В. М. Благінін – 2; доц. С. В. Тезікова – 2). До керівництва дисертаційними дослідженнями залучаються провідні фахівці НАПН України: академік І. А. Зазюн, академік Н. Г. Ничкадо; професори, доктори педагогічних наук О. В. Аніщенко, Н. П. Дічек, Л. П. Пуховська, Т. Ф. Алексєенко та ін. Викладачі кафедри часто опонують при захисті дисертаційних досліджень у спеціалізованих вчених радах (проф. Є. І. Коваленко, Н. М. Демченко, Н. О. Падун, І. І. Киричок).

Кафедра видає фаховий ваківський науковий часопис "Наукові записки. Серія: психолого-педагогічні", в якому публікуються науковці вищів України, Польщі, Грузії, Росії, Білорусі. Випущено понад 70 випусків.

Викладачі кафедри беруть активну участь у наукових проектах АПН України: так проф. Є. І. Коваленко є членом редакційної колегії і автором 189 статей наукового видання НАПН України "Педагогічний словник" (Київ, 2001) та автором 26 статей у науковому виданні НАПН України "Енциклопедія освіти" (2008); доцент Н. О. Падун є співредактором і співавтором наукового проекту НАПН України "Історія профтехосвіти України (XX століття)". Викладачі кафедри є співавторами видання "Вища педагогічна освіта України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Чернігівська область / ред. рада вид.: В. Г. Кремень (гол.) та ін.– К. : Знання України, 2012.

В даний час кафедра педагогіки має потужний кадровий склад: 2 доктори наук, професори; 11 кандидатів наук, доцентів; 1 старший викладач, які на високому рівні забезпечують навчальну, наукову, методичну, організаційну роботу. Кафедра забезпечує викладання фундаментальних педагогічних дисциплін на шести факультетах університету. З ініціативи кафедри розпочато й успішно здійснюється підготовка фахівців за спеціальностями "Початкова освіта" (бакалавр, магістр), "Менеджмент" (магістерська програма за спеціалізацією "Управління навчальним закладом") та освітньо-наукова програма доктора філософії за спеціальністю 011 "Науки про освіту".

Кафедра педагогіки підтримує тісні зв'язки з навчальними закладами міста і області. Забезпечує наукове керівництво дослідно-експериментальної роботи всеукраїнського рівня Ніжинського міського ліцею та регіонального рівня Шаповалівської школи І-ІІІ ступеня Борзнянського району та ін.

Завідувач кафедри проф. Є. І. Коваленко є членом науково-методичної комісії з інноваційної діяльності та дослідно-експериментальної роботи з проблем виховання й розвитку дітей та учнівської молоді Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України.

Отже, відзначаючи свій 95-річний ювілей, зазначимо, що кафедра педагогіки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя є знаним в Україні науковим осередком, підтримує творчі зв'язки з науковими установами НАПН України та вишами України і зарубіжжя, спрямовує творчі зусилля на вдосконалення педагогічних кадрів для нової української школи.

Література

1. Белкіна Н. І. Освітня діяльність і педагогічні погляди М. І. Демкова (1859–1939) : автореф. дис. ... канд. пед. дис. / Н. І. Белкіна. – К., 1999. – 20 с.
2. Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Чернігівська область / ред. рада вид.: В. Г. Кремень (гол.) та ін. – К. : Знання України, 2012.
3. Доброскок І. І. Освітньо-педагогічна діяльність Івана Семеновича Орлая (1770–1829) : автореф. дис. ... канд. пед. дис. / І. І. Доброскок. – К., 2005. – 20 с.
4. Киричок І. І. Професійно-педагогічна підготовка вчителів у Ніжинському історико-філологічному інституті (1875–1917 рр.) : автореф. дис. ... канд. пед. дис. / І. І. Киричок – К., 2007. – 33 с.
5. Пінчук Т. Д. Педагогіка у Ніжинській вищій школі / Т. Д. Пінчук. – Ніжин : Вид. НДУ ім. М. Гоголя. 2002. – 100 с.
6. Самойленко Г. В. Ніжинська вища школа: сторінки історії / Г. В. Самойленко, О. Г. Самойленко. – Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя; ТОВ "Видавництво "Аспект-Поліграф", 2005. – 420 с.
7. Ярмак Н. О. Наукова-педагогічна діяльність Олександра Федоровича Музиченка (1875–1937) : автореф. дис. ... канд. пед. дис. / Н. О. Ярмак. – К., 2016. – 20 с.